

МОНОГРАФІЯ ПРО ЕВОЛЮЦІЮ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ АНТРОПОНІМІЇ*

Власні особові назви – універсальна категорія, притаманна різним культурам від найдавніших часів і донині. Умови їх виникнення та функціонування тісно пов'язані з лексичною системою

---

* Пахомова С. М. Еволюція антропонімних формул у слов'янських мовах : монографія / Світлана Миколаївна Пахомова. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2012. – 344 с.

© Колесник Н., 2013

мови, її особливостями, з іншого боку – вони є невід'ємною частиною звичаєво-правничої традиції кожного народу, отож, становлять неабиякий інтерес для сучасної лінгвістики з її виразною орієнтацією на вивчення мови в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мислительною і духовно-практичною діяльністю, культурою тощо. Проте якщо окремі класи антропонімів ґрунтовно вивчені в усіх слов'янських мовах, проблема вивчення

внутрішньої організації системи особових назв у межах загального розвитку слов'янської антропонімійної системи тривалий час залишалася нагальною. Зокрема, у слов'янському мовознавстві донедавна бракувало праць, присвячених діахронічному дослідженню антропонімних формул, за якими творяться багатолексемні найменування.

Цю прогалину вдало заповнює праця (сьогодні маємо її друге видання, перше вийшло друком 1999 року) Світлани Миколаївни Пахомової. Запропонована монографія – це комплексне, багатоаспектне дослідження історії виникнення та розвитку антропонімних формул у слов'янських мовах, важливість якого важко переоцінити. Уперше в слов'янському мовознавстві в широких хронологічних межах (від початків писемності до становлення літературних мов з їх офіційними стандартами іменування людей) досліджено слов'янські антропонімформули, динаміку й відносну хронологію їх розвитку із залученням стратиграфічного та порівняльно-історичного методів, осмислено особливості природи й розвою багатолексемних антропонімів не лише в структурному аспекті, а й у зв'язку із зовнішніми чинниками, тобто і як соціолінгвістичну проблему. З часу першого видання 1999 року ця праця С. М. Пахомової обійняла належне місце в бібліотеці української ономастики і належить до низки найцитованіших робіт у вітчизняних ономастичних студіях.

Монографія складається з п'яти розділів і має чітку та логічно вибудовану структуру. Перший розділ „Вплив екстралінгвальних факторів на розвиток антропонімійної системи і вибір антропонімних формул” об'єднує дев'ять глав, що розташовані за принципом, який дає змогу в хронологічній та логічній послідовності простежити умови та причини формування системи слов'янських багатолексемних антропонімів.

Перша з глав присвячена такій важливій методологічній проблемі, що є неодмінною умовою об'єктивності й вичерпності дослідження, як окреслення джерельної бази реконструкції праслов'янської системи ідентифікації особи. У восьми наступних розглянуто основні екстралінгвальні чинники, що мають різну природу, глибину, тривалість, інтенсивність та наслідки для окремих національних систем називання, але які впродовж тривалого часу суттєво впливали на їх розвиток, зокрема виникнення і трансформацію багатолексемних найменувань. До цих чинників дослідниця зараховує, по-перше, демографічні зрушення (гл.2). Хочемо наголосити, що запропонований нею розгляд демографічних процесів вичерпно пояснює превалювання однолексемності на ранніх стадіях розвитку антропонімійної системи та появу тезоїменності як однієї з причин трансформації цієї системи в систему антропонімних формул (с. 23).

Другий чинник (гл. 3) – це необхідність встановлення зв'язку поколінь та належності до певної родини. Заслуговує на увагу твердження С. М. Пахомової, що сімейна пов'язаність імен, яка в допрізвищеву епоху реалізовувалася на фонетичному,

словотвірному, лексико-семантичному рівнях при порушенні традиційної родової общини спонукала до пошуків „прийнятного способу визначення особи на іншому рівні – синтаксичному, у вигляді антропонімних формул” (с. 34).

У четвертій главі в контексті язичницького світосприйняття, особливості якого в монографії покваліфіковано як третій чинник, характерними рисами праслов'янської антропонімійної системи названо: асинхронну вікову багатойменність, традицію родинно пов'язаних імен та табу на власне ім'я особи, яке спричинило формування паралельних найменувань особи (с. 39), патронімів і андронімів. На думку дослідниці, руйнація язичництва, бідність іменного репертуару, християнізація суспільства стали підґрунтям для зміни однолексемної антропонімії на систему антропонімних формул (с.41).

У п'ятій главі „Антропонімні формули і церква” С. М. Пахомова детально аналізує вплив християнізації на розвиток іменників слов'ян. Саме в особливостях прийняття нової релігії дослідниця і вбачає не єдину, але головну причину появи у східних слов'ян трилексемної формули офіційного іменування (с. 42): „Поширення з XIV ст. найуживанішої дволексемної АФ *особове ім'я + патронім*, яка наповнювалася обмеженим числом християнських онімів, не рятувало ситуацію... східні слов'яни продовжили пошук найбільш прийняттого способу ідентифікації особи, розширюючи межі іменування за рахунок третього компонента” (с. 46).

Шоста глава „Антропонімні формули і держава” присвячена історії появи в антропонімній формулі слов'ян такого важливого складника як прізвище, що стало результатом „паралельного функціонування різних способів ідентифікації особи і відбором найпридатніших із них для подальшої трансформації в прізвища” (с. 48). Цілком погоджуючись із висловленими в цій главі висновковими положеннями щодо можливостей впливу і самого впливу держави на антропонімію, дозволимо висловити певний сумнів щодо твердження про те, що сучасна держава „пильно стежить за дотриманням вимог до єдиних стандартів іменування особи в офіційних документах” (с. 49). В Україні це звучить радше як побажання, бо порушення в сучасній українській системі називання – не рідкість: це і фонетичні, і лексичні, і словозмінні, і правописні неокочирності в паспортах українців (вже не кажучи про естетичні), які нівечать мовний ландшафт української мови, її онімний простір. Крістіни, Альони, Інеси, Ніколетти, Данієлі, Вільями, Міхелі, Вадіми, Нікіти, Данііли, Владіслави, їх поява у паспортах наших громадян, схоже, перебуває поза увагою держави, і, очевидно, свідчать про відсутність ефективних механізмів контролю за виконанням чинних законодавчих та адміністративних актів, слабку мовну підготовку відповідних державних службовців.

У сьомій главі „Антропонімні формули і стать іменованої особи”, оскільки слов'янські мови належать до флективних і гнучко реагують на стать носія імені, показано процес формування жіночих

прізвищ, які пройшли шлях від громіздких антропонімоформул допрізвищового періоду (особове ім'я + патронімічна група + андронімічна група), що могли містити близько шести-семи елементів, до сучасних формул називання, які практично не відрізняються від чоловічих. Широка джерельна база, цікаві спостереження щодо причин уніфікації жіночої і чоловічої антропонімоформул, а також щодо функціонування жіночих прізвищ і основних тенденцій їх зміни в сучасній Європі увагомлюють зроблені дослідницею висновки. Цінним видається нам спостереження, сформульоване насамкінець глави про утворення жіночих іменувань від чоловічих дериваційним шляхом як про характерний для всіх без винятку слов'ян етап упродовж певного історичного часу. Підтверджують це, наприклад, і тексти українського фольклору (навіть у записках першої половини ХХ ст.), і живе діалектне мовлення щонайменше до 70-х рр. ХХ ст., засвідчуючи цю тенденцію як живу. Отож, не знаємо, чи мало би сучасне офіційне прізвище українок такий вигляд, як сьогодні, якби формувалося незалежно, у власній державі, без потужного впливу панівної на той час на переважній частині українських земель російської системи називання.

Особливостям найменування особи залежно від її віку присвячена восьма глава „Антропонімічні формули і вік іменованої особи”. Автор залучає широкий ілюстративний матеріал з українських, російських, польських, чеських пам'яток ділового та побутового стилю, а також факти сучасного живого мовлення, що дає можливість через їх зіставлення, порівняння говорити про певні загальні та характерні лише для окремих мов тенденції розвитку антропонімікону. Зокрема цікавим видалося нам спостереження про явище депатронімізації антропонімії, характерне для різних теренів України.

В останній, дев'ятій главі першого розділу „Антропонімічна мода” С. М. Пахомова привертає увагу до такої нині особливо актуальної проблеми, як модні тенденції в ономастичній сфері, причини їх виникнення та вплив на стандарти іменування. На широкому фактичному матеріалі демонструє, як під впливом модних тенденцій змінювалося обличчя національних систем називання слов'ян, зокрема виявлялося це і у виборі певних антропоформантів та антропонімічних формул (с. 70).

Другий розділ монографії „Система антропонімічних формул у слов'янських мовах та їх динаміка” присвячений термінологічно-теоретичним проблемам. Дослідниця з огляду на відсутність єдиної системи термінопозначень багатолексемних антропонімів скрупульозно аналізує усі наявні, обґрунтовує доречність-недоречність більшості з них за певних ситуацій та пропонує якнайвдалішу, на її думку, терміносполуку *антропонімна формула* і майстерно її обстоює. Відсутність загальної для всіх слов'янських антропосистем класифікації багатолексемних найменувань спонукала дослідницю

запропонувати власну класифікацію, розроблену на засадах покомпонентного принципу. Незважаючи на зовнішню простоту класифікації: прості (складаються з двох антропонімолексем) і складні (три- і чотирилексемні) антропонімоформули (п'ятилексемні і більше С. М. Пахомова кваліфікує як okazіональні), – як засвідчив проведений аналіз, вона є універсальною як для досліджень на матеріалі однієї мови, так і порівняльних, зіставних студій. Вивчення в розділі конкретного антропонімічного матеріалу поєднане з випрацюванням методики дослідження антропонімоформул.

Третій, четвертий і п'ятий розділи мають стереотипну структуру і присвячені розглядові історії виникнення та розвитку антропонімічних формул як за якісними, так і за кількісними параметрами відповідно у східнослов'янських, південнослов'янських і західнослов'янських мовах (усього до розгляду залучена антропонімія одинадцяти мов, що цілком достатньо, щоб робити висновки про спільнослов'янські тенденції розвитку багатолексемних найменувань). Обґрунтовані у попередніх двох розділах засади вивчення багатолексемних найменувань лягли в основу скрупульозного аналізу, який рясніє цікавими спостереженнями і узагальненнями щодо формування національних стереотипів називання слов'ян.

Висновки є чіткими й конкретними, цілком впливають із проведеного аналізу фактичного матеріалу. Слушними й переконливими вважаємо, зокрема, положення про різницю між однойменністю і однолексемністю в антропоніміці, про причини руйнування прадавньої однолексемної системи найменування у слов'ян, про причини консервації у східних та південних слов'ян антропонімічної формули допрізвищового періоду *особове ім'я + патронім* та її подальші трансформації і згасання, про виникнення та генезу окремих антропонімоформул, про екстралінгвальні чинники, що мали безпосередній вплив на розвиток антропонімічних систем слов'ян тощо.

Безумовно, рецензоване дослідження належить до непересічних і вагомих праць, яка, за відсутності донедавна подібних розвідок на матеріалі окремих слов'янських мов, акумулювавши інформацію про розвиток і формування антропонімоформули в одинадцяти слов'янських мовах, стала вагомим набутком слов'янської ономастики. Аналізована монографія є фундаментальним дослідженням, що розв'язує загальнотеоретичні проблеми і водночас має суто прикладний характер, подаючи модель контрастивного аналізу багатолексемних найменувань у загальнотипологічному вимірі.

Наталія Колесник,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри історії

та культури української мови

Чернівецького національного університету

імені Юрія Федьковича